

PRESOKRATİK FELSEFEYE GİRİŞ

ANDRÉ LAKS

VakıfBank Kültür Yayınları: 0131
Felsefe: 016

PRESOKRATİK FELSEFEYE GİRİŞ
ANDRÉ LAKS

Özgün adı
*Introduction à la "philosophie
présocratique"*

Türkçesi
İlhan Burak Tüzün

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Halid Metin Yolcu

Son Okuma
M. Halit Çelikyön

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022
© Presses Universitaires de France/
Humensis, 2006

ISBN 978-625-7447-39-3

*Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank
Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ocak 2022

PRESOKRATİK
FELSEFEYE
GİRİŞ

ANDRÉ LAKS

TÜRKÇESİ
İLHAN BURAK TÜZÜN

ANDRÉ LAKS

1950'de doğan Andre Laks, Paris Ecole Normale Supérieure ile Sorbonne ve Lille Üniversitelerinde eğitim almış, Lille, Princeton ve Paris-Sorbonne Üniversitelerinde Yunanca ve Antik Felsefe Profesörü olarak dersler vermiştir. Birçok makale ve kitabı bulunmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: Platon'un *Yasalar*'ı ile ilgili *Médiation et coercion: Pour une lecture des 'Lois de Platon* (2005); Apollonlu Diogenes'in fragmanları ile ilgili derlemesi *Diogène d'Apollonie: Edition des fragments et des témoignages* (2008); Aristoteles, Platon ve Presokratik felsefe ile ilgili çalışmalarının toplandığı *Histoire, Doxographie, Vérité* (2007); Glenn W. Most ile hazırladıkları, Loeb Serisi'nden çıkan Erken Yunan Felsefesi'ne dair 9 ciltlik edisyon (2017).

İLHAN BURAK TÜZÜN

1996 yılında Ankara'da doğdu. 2020 yılı Şubat ayında Hacettepe Üniversitesi Fransızca Mütercim Tercümanlık lisans eğitimini tamamladı. Ankara Üniversitesi Arkeoloji (İngilizce) Bölümünde ikinci lisans eğitimini almaktadır. Özellikle felsefe ve psikanaliz konularında çalışmalar yürütmekte, çeviriler yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Presokratikler: Antik Öncüler	11
Presokratikler: Modern Takımyıldız	35
Felsefe	57
Rasyonalite	81
Kökenler	103
Bahisler	117
Dizin	141

ÖNSÖZ

“Presokratik felsefe”ye dair bu giriş, hâlihazırda Presokratik filozoflar adı altında bir araya getirilen düşünürleri –sadece en ünlüleri sayacak olursak: Anaksimandros, Parmenides, Herakleitos, Anaksagoras, Empedokles, Demokritos ya da Protagoras– sunmayı amaçlamıyor. Bu, kitap boyunca hiç anılmayacakları anlamına da gelmiyor. Presokratiklerden bahsetmeden, Presokratikler hatta “Presokratikler” hakkında nasıl konuşulabilir? Fakat, onlar burada toplu olarak ele alınacak. Bunu, yorumlamaya bir hazırlık olarak görüyorum. Belli yazarlar üzerine yaptığım şerh çalışmaları sırasında dönüp dolaşıp Presokratik düşüncenin birliği ve söz konusu düşünürlerin sınıflandırılması problemlerine geldim. Bizim Presokratik adını verdiklerimiz kendilerini böyle görmüyorlardı ve kendilerini Yeni Platoncu olarak görmeyen Yeni Platonculardan daha radikal bir gerekçeye sahiptiler. Sokrates onlar için bir referans değildi. Hatta çağdaşları bile sayılmazdı, olsa olsa onlardan yaşça küçük biriydi. Ve hatta “filozof” olarak kurgulanmaya başlamaları ancak çok geç dönemlerde, en iyi ihtimalle “Presokratik felsefe” diye adlandırdığımız dönemin sonunda olacaktı. Eğer Presokratik filozoflar geriye dönük biçimde baktığımızda ne filozof ne de Presokratik idiyeler, nasıl bu hale geldiklerini sorgulamak yerinde olacaktır. Bu da elbette yapıyı ortaya çıkarmak ve yapının meşruiyet imkânını sorgulamaktır. (Bugün iyice anlamını yitirmiş olan “icat” [invention] terimini reddetmemin sebebi de budur.) Bu sorunun önemi şun-

dan kaynaklanıyor: Presokratik filozoflardan bahsettiğimizde aslında sözünü ettiğimiz şey Yunan felsefesinin ve dolayısıyla batı felsefesinin kökenleridir. Kitap, “kökenler” ve “rasyonalite”ye dair soruyu sorunsallaştırmak için, “Presokratik felsefe” ifadesinin kullanımıyla bağlantılı tipolojik sorunlar ve onların altında yatan zorluklarla başlıyor. Biri fenomenolojik geleneğe (Gadamer) diğeriye rasyonalist geleneğe (Cassirer) ait iki felsefi tarih-yazımı modelinin yüzleştirilmesiyle de sonlanıyor. Benim tercihim açıkça ikincisinden yana olsa da kendilerine yöneltebilecek eleştirilere alışkın olan bu iki yaklaşımı da burada önermedim. Programatik bir alan temizliğini amaçlayan bu kısa ve öz giriş, filolojinin bu konudaki sınır ve kaynaklarını ele alacak ve tek tek isimlerin konumlarının incelenmesinin önünü açacak bir başka kitabı beklemektedir.¹

Presokratik yazarların fragmanlarına yapılan göndermeler, numaralandırmaları her çevirisinde yeniden oluşturulan referans baskıdan (H. Diels & W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6e éd., Berlin, 1951) alınmıştır. Yazıyı hafifletmek adına, Diels tarafından belirlenen numarayı ve alışlagelmiş DK kısaltmasını gerekli olmadıkça belirtmedim. Eğer belirtseydim

---

1. Bu denemenin farklı bölümleri büyük ölçüde, daha önce yayımlanmış ve farklı derecelerde yeniden gözden geçirilmiş metinlere dayanmaktadır: “Les origines de Jean-Pierre Vernant. À propos des *Origines de la pensée grecque*”, *Critique*, 612, Mayıs 1998, s. 268-282; “Comment s’écrit l’histoire des débuts? À propos des Présocratiques”, *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, 2001, s. 153-172; “Philosophes présocratiques”. Remarques sur la construction d’une catégorie de l’historiographie philosophique”, G. W. Most (ed.), *Historisierung/Historicization (=Aporemata 5)*, Göttingen, Van der Hoeck und Ruprecht, 2001, s. 293-311, aynı zamanda A. Laks ve C. Louguet (ed.), *Qu’est-ce que la philosophie présocratique?*, Lille, Presses universitaires du Septentrion, 2002; “Gadamer et les Présocratiques”, J. C. Gens, P. Konto ve P. Rodrigo (ed.), *Gadamer et les Grecs*, Paris, Vrin, 2004, s. 13-29; “Remarks on the differentiation of early Greek philosophy”, R. Sharples (ed.), *Philosophy and the Sciences in Antiquity*, Aldershot, Ashgate, 2005, s. 8-22.

Demokritos konusunda A 25 tanıklığı veya B 11 fragmanı söz konusu olduğunda koymam gereken göstergeler 68 A 25 DK veya 68 B 11 DK olacaktı. Alıntı yapılan eser ve çalışmaların tümü, söz konusu eserin kullanılan baskısı ve yazarıyla birlikte kaynakça kısmında verilmiştir. Bazen de parantez içine konulan ikinci bir tarihle özgün baskının tarihi verilmiştir. Yunanca metinlerin çevirisi, aksi belirtilmediği takdirde bana aittir.

Eserin taslağına çekidüzen vermemde Gérard Journée'nin yardımları oldu. Ve bir kez daha söylemeliyim ki Thierry Marchaisse'in teşvikleri, içten ve titiz yorumları olmasaydı bu eser ortaya çıkamazdı. Bu yüzden ona da engin şükranlarımı sunuyorum.

PRESOKRATİKLER: ANTİK ÖNCÜLER

“presokratik” terimi modern bir yaratıdır. Tespit edilen ilk kullanımı 1788’de, J. A. Eberhard (Kant’ın ünlü bir mektubunun muhatabı) tarafından yayımlanan kapsamlı felsefe tarihi kılavuzunda, “presokratik felsefe” (*vorsokratische Philosophie*)¹ başlıklı bölümde bulunmaktadır. Fakat Sokrates ve ondan öncekiler arasında büyük bir yarık olduğu düşüncesi antik döneme değin uzanmaktadır. Presokratikler etrafında dönen tartışmaları anlamak için, genel kabule uyarak fakat (küçük harfle ve tireyle) “pre-sokratikler” denmesini önerdiğim ve böylece şekillenmesine katkıda buldukları ama kendilerini bütünüyle kapsamayan tarihyazımı kategorisinden ayırt edilebilen, antik presokratiklere kadar gitmek kaçınılmazdır. Antik “pre-sokratikler”in su götürmez benzerlikleri onları modern Presokratiklerimizin doğal selefleri yapmışsa da özellikle birbiri ardına giriştikleri meselelerin doğası göz önüne alındığında, aralarındaki ayrımlar da bir o kadar önemlidir.

Antik dönemde, Sokrates öncesi ve sonrası arasındaki ayırım çizgisini iki tür alımlama biçimi vardı: Sokrates’in *insan* felsefesi adına *doğa* felsefesini terk ettiği (bunu, Ksenofanes’i de içine alan Sokratesçi-Cicerocu perspektif olarak adlandıracağım) ya da *şeyler* felsefesinden *kavramlar* felsefesine geçtiği (Platon-

---

1. Eberhard, 1796 (1788), s. 47. Bu referansa Paquet tarafından işaret edilmiştir. Bkz: Paquet/Lafrance, 1995, s. 26.

cu-Aristotelesçi gelenek) biçiminde. Özellikle Platon tarafından *Phaidon*'da (karışık olduğu kadar Presokratiklerden sonraki kuşaklar için belirleyici olan bir metin) bu görüşler arasında bir köprü kurulmuş gibi görünse de bu iki gelenek, içerikleri ve daha çok da etkileri bakımından birbirinden ayrılmaktadır: Birincisi sadece bir kopuşu konu edinirken, ikincisi bu kopuşun ötesinde daha derin bir süreklilik bağının olduğunu iddia eder. Farklı anlatımlara konu olan bu anlaşmazlık, Presokratiklerin modern kaderini anlama yolunda esaslı bir öneme sahiptir. Bu terimleri net bir şekilde açıklamak yerinde olacaktır.

Sokratesçi-Cicerocu gelenek, kökeni itibariyle, Sokrates'in yargılanmasıyla (MÖ 399) yakından ilişkilidir: Sokrates'in, itham edildiği diğer şeylerle birlikte dinsizlik suçlamasına cevap verebilmek için 430 yıldır "doğa üzerine araştırma" (*peri phuseôs historia*) diye anılan malum girişimden kendini ayırıştırması gerekmişti.

Phaidon diyalogu, kuşkusuz, konuşmanın yapıldığı dramatik günde (Sokrates'in öldüğü günde geçtiği varsayılır) "doğa araştırmaları" formülünün hâlâ teknik bir ifade olarak algılandığını ve diyalogun kaleme alındığı vakitte, yani yaklaşık on beş küsur sene sonra da bu durumun geçerli olduğunu göstermektedir. *Phaidon*'un Sokrates'i, kendisine "şeylerin nedenlerinin, her bir şeyin niçin doğduğunun, niçin yitip gittiğinin ve niçin var olduğunun..."² bilgisini vereceğini umduğu "doğa araştırması *denilen* bilgiye" (vurgu bana ait) gençliğinde duymuş olduğu "sıra dışı arzu"dan bahseder. "Denilen" ifadesi bile bir tür yeniliğin söz konusu olduğuna işaret ediyor gibidir.

Aslında, böylesi bir "doğa üzerine araştırma"ya atıfta bulunan hiçbir metin MÖ 5. yüzyılın son üçte birlik bölümünden

---

2. *Phaidon*, 96 a.

geriye gitmez. “Doğa üzerine” başlığının yaygınlık kazanması da bu tarihe uzanır ki bu bir rastlantı değildir ve bazen anakronik bir yöntemle, bu konuya eğilmiş (ya da eğildiği varsayılan) antik eserlere de sonradan bu ad verilmiştir.³

Antik Tıp adlı Hipokratesçi eserin (bu eser *philosophia* soyut teriminin bilinen ilk kullanımını da içermektedir, bu konuya geri döneceğiz) 20. bölümünde, geleneksel yöntem yanlısı bir hekim, kabul ettikleri önkoşullar (ya da “varsayımlar” [hypothèses]) nedeniyle “doğa üzerine” yazıların aşırı spekülatif olduklarını öne sürerek onlarla arasına mesafe koyar. Buna karşılık insan doğasıyla ilgili bilginin tek meşru kaynağı olarak tıbbi araştırmayı savunur:⁴

“Bu insanların söylemleri felsefenin bakış açısıyla aynıdır: Tıpkı Empedokles ya da doğa üzerine yazan diğerlerinin, kökenine inerek, insanın ne olduğu, ilk olarak nasıl doğduğu ve ne zamandan itibaren kendi halini aldığı hakkında yazdıkları gibi. Bense, bir bilgin ya da hekim tarafından olsun, doğa üzerine yazılmış şeylerin hekimlik sanatıyla, resim sanatıyla olduğundan daha az ilgisi olduğunu düşünüyorum.⁵ Ve doğa üzerine kesin bilgiler edinmek için hekimlikten başka kaynak olmadığını düşünüyorum... Bana göre bu çalışma (tautên tèn historiên), insanın ne olduğunu, biçim kazanışının [formati-on] nedenlerini ve geri kalanını tam bir kesinlikle bilmektedir...”

---

3. “Tüm antiklerin; Melissus, Parmenides, Empedokles, Alkmaion, Gorgias, Prodicos ve diğer tümünün yazıları “Doğa Üzerine” başlığını taşır.”, Galen, *Sur les éléments selon Hippocrate*, 1, 9 (1, 487, Kühn). Konunun tarihi için bkz. Schmalzriedt, 1970.

4. Tartışma konusu olmuş olan bu metnin tarihlendirilmesi meselesi için Jouanna'nın sonuçlarına bakınız, 1990, s. 85. Empedokles'e yapılan atıf bir *terminus post quem* sunmakla kalmaz, aynı zamanda bir güncellik de taşır.

5. Felsefe ve resim sanatı arasında yapılan ilginç karşılaştırmanın anlamı için bkz. Bölüm 3, s. 71-73.